

กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาม้า
ของชุมชนบ้านปะขาว: การบูรณาการผ่านพลังบวร

The Process of Creating Social Innovation for The Conservation and
Revitalization of Pakaoma Weaving in Ban Pakaow Community:
Integration Through the Power of Baworn

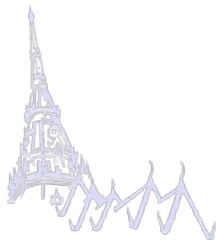
¹พระภัทรารุจ ภัทรเดชาวิชัย,²พระอุดมบัณฑิต สีไม้ และ³ขวัญชนก เหล่าสุนทร

¹Phra Patraruj Pattaradechawit, ²Phra Udombundit Seemai and ³Kuanchanok
Laosunthara

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: 6701204304@mcu.ac.th

Received August 14, 2025; Revised August 28, 2025; Accepted September 8, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาม้าของชุมชนบ้านปะขาว จังหวัดอ่างทอง (2) พัฒนากลกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาม้า (3) เสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรในการขับเคลื่อนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาม้า การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวคิดนวัตกรรมทางสังคมและพลังบวรเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนบ้านปะขาว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 25 คน ได้แก่ (1) ผู้บริหาร (2) ผู้นำชุมชน (3) ประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับการทอผ้าขาม้า (4) ตัวแทนเครือข่าย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีสนทนากลุ่ม รวมถึงบันทึกการสังเกตการณ์เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนบ้านปะขาวกำลังเจอวิกฤตการณ์รุนแรงจากการลดลงของช่างทอผ้ารุ่นใหม่ ขาดการสนับสนุนด้านการตลาด และขาดกลไกการสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นระบบ (2) กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสมเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ผ่านพลังบวร และการเชื่อมโยงกับตลาดออนไลน์ ซึ่งสามารถสร้างกลไกที่ยั่งยืนในการอนุรักษ์และฟื้นฟู (3) เสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรในการขับเคลื่อนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูได้อย่างเป็นรูปธรรม เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ คือ PATTRARUJ Model เป็นกรอบแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าอย่างยั่งยืน เป็นประโยชน์ในการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่บูรณาการพลังชุมชนเข้ากับการจัดการองค์ความรู้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และเทคโนโลยี เพื่อรักษาคูณค่าดั้งเดิมและสร้างคุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: นวัตกรรมทางสังคม; การอนุรักษ์ภูมิปัญญา; การทอผ้าขาวม้า; ชุมชนบ้านปะขาว

Abstract

This research aims to: (1) Examine the current conditions, problems, and needs regarding the conservation and revitalization of Pakaoma weaving in Ban Pakaow Community, Ang Thong Province, Thailand, (2) Develop an appropriate process of social innovation for the conservation and revitalization of Pakaoma weaving and (3) Strengthen the power of Bowon network in driving the project for conserving and revitalizing Pakaoma weaving. This is qualitative research, using social innovation and the concept of Baworn as the research framework. The study area is Ban Pakaow Community. Key informants have been selected, totaling 25 people individuals (1) administrators, (2) community leaders, (3) local residents engaged in Pakaoma weaving, and (4) representatives from partner networks. Data were collected through in-depth interviews, organized group discussions and observation recording to implement the developing process of creating social innovation through purposive sampling, analyzed by content analysis, followed by descriptive narration. The findings of this research were as follows (1) Pakaoma weaving in Ban Pakaow Community is experiencing a severe crisis due to a decrease in new-generation weavers, insufficient market support, and a lack of systematic mechanisms for transferring local wisdom, (2) The appropriate social innovation creation process emphasizes participation from all sectors through the Power of Baworn and connection with online markets, which can establish sustainable mechanisms for conservation and revitalization and (3) Strengthening the Bowon network to concretely drive the conservation and revitalization projects by fostering robust cooperation within the community. The knowledge derived from this research is the PATTRARUJ Model, a systematic conceptual framework for sustainably preserving and revitalizing weaving wisdom. It integrates community empowerment with knowledge management, product development, marketing, and technology to preserve traditional values while simultaneously creating social and economic value.

Keywords: Social Innovation; Wisdom Conservation; Pakaoma Weaving; Ban Pakaow Community

บทนำ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญในระดับนานาชาติว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมาย ที่ 11 ที่มุ่งเน้นการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น กำลังเผชิญกับความท้าทาย จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ การออกแบบนวัตกรรมทางสังคม ซึ่ง Mulgan (2006) นิยามว่าเป็น แนวทางใหม่ในการแก้ปัญหาสังคมที่มีประสิทธิภาพกว่าวิธีการเดิม ได้กลายเป็นเครื่องมือ สำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชน ฐานราก ของ Chambers (2017) ที่เน้นการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนเป็นฐานสำคัญ และการพัฒนาศักยภาพ ชุมชน ของ Chaskin (2001) ที่เน้นการเสริมสร้างทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมให้ทำงานประสานกัน อย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา ระบบการถ่ายทอดความรู้แบบร่วมสมัยจึงควรออกแบบให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้แบบหลายทิศทาง ผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงผู้คนจากหลากหลาย ภาคส่วน โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง การบูรณาการแนวคิดทั้งสองนี้จะนำไปสู่ การพัฒนาชุมชนที่มีความยั่งยืนและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างแท้จริง โดยอาศัย การเสริมสร้างทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรม ให้ทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ การศึกษาวิจัยนี้ มีความเชื่อมโยงกับหลักการการมีส่วนร่วมระดับประชาชน

การทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและมีชื่อเสียงในอดีต แต่ปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหาการลดลงของช่างทอผ้า การขาดผู้สืบทอด ขาดการสนับสนุนด้านการตลาด และการแข่งขันจากสินค้าราคาถูกในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าใกล้จะสูญหายไป จากชุมชน แม้ว่าจังหวัดอ่างทองจะมีแผนพัฒนาจังหวัด (พ.ศ. 2566-2570) ที่มุ่งส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ฐานวัฒนธรรมและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยโมเดลบวร แต่การดำเนินงานที่ผ่านมายังขาด ความต่อเนื่องและบูรณาการ

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาแนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าในชุมชนบ้านปะขาว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสภาพปัจจุบัน พัฒนาระบบการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสม การสร้างนวัตกรรมทางสังคมจึงมิได้มุ่งเน้นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ได้อย่างมั่นคง โดยใช้แนวคิดการบูรณาการพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ) ซึ่งเป็นแนวคิดตามแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และเสริมสร้าง เครือข่ายความร่วมมือในการขับเคลื่อนโครงการ การประสานพลังความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จึงถือเป็นปัจจัยหลักที่เกื้อหนุนให้การขับเคลื่อนเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริง อีกทั้ง ยังเป็นแนวทางที่ตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนา อย่างยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้จึงมิได้มีเพียงเป้าหมายในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าเท่านั้น

หากแต่ยังเป็นการสร้างต้นแบบเชิงกระบวนการที่สามารถขยายผลไปสู่การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอื่น ๆ ในระดับชุมชนและประเทศ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคม และแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายพลังบรร เพื่อให้มรดกภูมิปัญญาของชุมชนกลับมามีคุณค่าและความสำคัญอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว
2. เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว โดยบูรณาการผ่านแนวคิดพลังบรร
3. เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายพลังบรร ในการขับเคลื่อนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว

การทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคม

นวัตกรรมทางสังคม คือ แนวคิดหรือการกระทำใหม่ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคม และสร้างความสัมพันธ์หรือความร่วมมือในรูปแบบใหม่ (อีซีโอ มานชีนี, 2561) โดยเป็นกระบวนการที่มุ่งแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนกว่าวิธีการเดิม กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ตั้งแต่การกระตุ้นความคิด การพัฒนาแนวคิด และการนำไปสู่การปฏิบัติที่ยั่งยืนหลักการสำคัญในการสร้างนวัตกรรมทางสังคมนั้น ความคิดสร้างสรรค์ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดและเป็นส่วนสำคัญในการสร้างนวัตกรรมให้เกิดขึ้น โดยองค์ประกอบ 3 ประการของความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ ความเชี่ยวชาญ เป็นความรู้ด้านเทคนิคและความฉลาด ทักษะในการคิดอย่างสร้างสรรค์ เป็นวิธีที่คนใช้ในการแก้ไขปัญหาแรงจูงใจ เป็นความมุ่งมั่นตั้งใจและปรารถนาที่จะแก้ปัญหา

กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคม ตามแนวคิดของ Robin Murray and Julie Caulier-Grice and Geoff Mulgan (2010) ซึ่งเสนอไว้เป็น 6 ขั้นตอนหลักดังนี้

1. Prompt (การจุดประกาย/แรงกระตุ้น) เริ่มจากการรับรู้ปัญหา สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงหรือความต้องการของสังคมที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง
2. Proposals (การเสนอนวัตกรรม/แนวทางแก้ไข) เสนอแนวคิดหรือแนวทางใหม่ ๆ ที่สามารถแก้ปัญหาสังคมได้
3. Prototypes (การสร้างต้นแบบ/ทดลอง) ทดลองทำในรูปแบบโครงการนำร่องหรือต้นแบบเพื่อดูว่าวิธีการหรือแนวทางใหม่นั้นใช้ได้จริงหรือไม่

4. Sustaining (การทำให้ยั่งยืน) หากต้นแบบใช้ได้ผล จึงพัฒนาให้ยั่งยืน มีระบบการสนับสนุนและแหล่งทุน

5. Scaling and Diffusion (การขยายผลและแพร่กระจาย) การนำแนวคิดไปใช้ในวงกว้าง ขยายผลไปยังชุมชนอื่น ๆ หรือระดับประเทศ

6. Systemic Change (การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ) เป้าหมายสูงสุด คือ การทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนโครงสร้างระบบสังคมหรือเศรษฐกิจ

สรุปได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงการแก้ปัญหาสังคมกับการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ที่มีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาแนวทางการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน

แนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากการดำรงชีวิตและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์ คือ การดูแลรักษา และใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ส่วนการฟื้นฟู คือ การนำภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายกลับมามีบทบาทอีกครั้ง การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 4 แนวทาง คือ การอนุรักษ์ การรื้อฟื้น การประยุกต์ และการพัฒนาต่อยอด โดยต้องยึดชุมชนเป็นตัวตั้งและอาศัยการมีส่วนร่วม

องค์ประกอบอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ความรู้ที่เกิดจากระบบคิดและประสบการณ์ของชุมชน กระบวนการได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่สำคัญกว่าเนื้อหา เป้าหมายและทิศทางการพัฒนาที่สะท้อนกระบวนการทัศน์ของชุมชน (กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตร กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2564)

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงการรักษาอดีตไว้เท่านั้น แต่เป็นการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันและต่อยอดสู่นาคต โดยมุ่งให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงมีชีวิตและขับเคลื่อนต่อไปต่อ อีกทั้งยังสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดพลังบวร

บวร เป็นแนวคิดตามแนวพระราชดำริในรัชกาลที่ 9 ที่เกิดจากการประสานความร่วมมือระหว่างสถาบันหลักของสังคมไทย ได้แก่ บ้าน (บ) วัด (ว) และโรงเรียน/ราชการ (ร) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยบ้านทำหน้าที่เป็นสถาบันพื้นฐานในการสืบทอดวัฒนธรรมวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและกิจกรรมชุมชน และโรงเรียน/ราชการเป็นแหล่งความรู้และหน่วยงานสนับสนุน พลังบวรจึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนแบบองค์รวม

องค์ประกอบ บวร ประกอบด้วยต่อไปนี้

1. สถาบันการปกครอง (บ้าน) ประกอบด้วยผู้นำและหน่วยงานในระดับท้องถิ่น อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล สาธารณสุขประจำตำบล และเกษตรประจำตำบล รวมถึงระบบกลไกในการบริหารที่มาจากหน่วยงานภาครัฐในรูปแบบอื่น ๆ

2. สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วยผู้นำและบุคลากรทางศาสนา เช่น เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น และกลุ่มหรือชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายเชิงกว้าง อาจหมายรวมถึงองค์กรหรือสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ด้วย

3. สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา คณะครูและบุคลากรทางการศึกษา นักวิชาการ รวมถึงบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งในระดับโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรทางการศึกษาอื่น ๆ

สรุปได้ว่า แนวคิดพลังบวรโดยบูรณาการความร่วมมือระหว่าง บ้าน (ครัวเรือนและกลุ่มอาชีพ) วัด (ศูนย์กลางวัฒนธรรม) และโรงเรียน (สถานศึกษา) เพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟู การทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาวอย่างยั่งยืน

แนวคิดหลักไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ศีล (การฝึกฝนความประพฤติทางกายและวาจา) สมาธิ (การฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง) และปัญญา (การพัฒนาความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง) หลักการนี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ให้มีความพร้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาในการร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

สรุปได้ว่า แนวคิดหลักไตรสิกขา เริ่มจากสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) แล้วพัฒนาตามลำดับ คือ ศีล (ความประพฤติ) สมาธิ (จิตใจสงบ) และปัญญา (ความรู้แจ้งเป็นอิสระ) เพื่อพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ และใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมของสมาชิกชุมชนบ้านปะขาว โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดพลังบวรเพื่อสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าขาวม้า

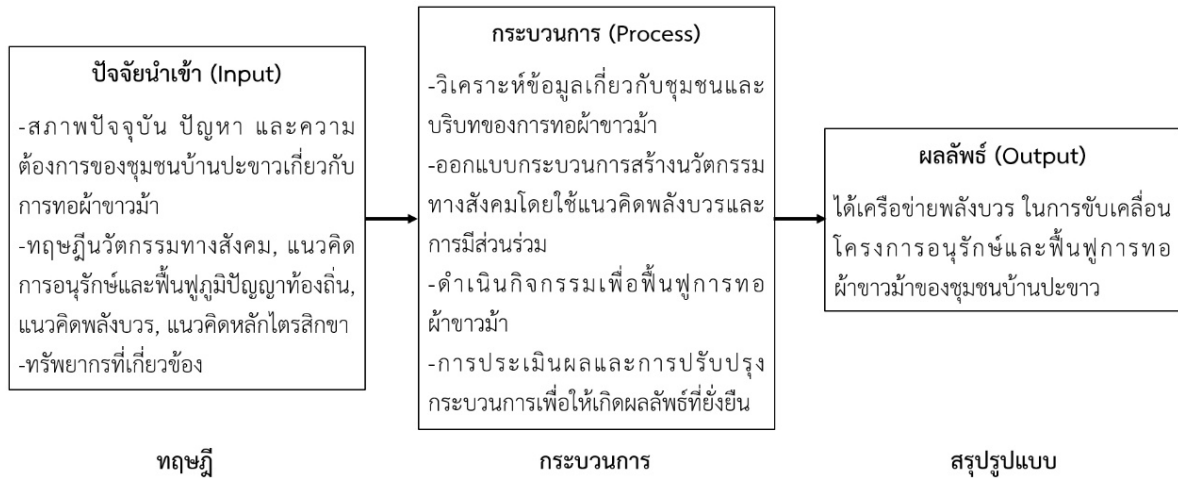
จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการศึกษาอัตลักษณ์ ยังมีช่องว่างในการศึกษาการบูรณาการแนวคิดนวัตกรรมทางสังคมเข้ากับกลไกพลังบวรอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่ยั่งยืนและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน งานวิจัยนี้จะช่วยเติมเต็มช่องว่างของความรู้ โดยการศึกษานวัตกรรมทางสังคมด้วยการขับเคลื่อนจากพลังบวรเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคม แนวคิดการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวคิดพลังบวร เพื่อศึกษากระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมสำหรับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว โดยมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูการท่องเที่ยวผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว: การบูรณาการผ่านพลังบวร

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนบ้านปะขาว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ บุคคล ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าขาวม้าในชุมชน จำนวน 25 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้บริหารหรือผู้กำหนดนโยบาย จำนวน 5 คน (2) ผู้นำชุมชนและองค์กรท้องถิ่น จำนวน 3 คน (3) ประชาชนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าขาวม้า จำนวน 12 คน และ (4) ตัวแทนเครือข่ายภายนอก (พระสงฆ์ สถาบันการศึกษา นักวิชาการ) จำนวน 5 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ตัวแทน จากกลุ่มผู้ทอผ้า จำนวน 3 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ผู้อนุรักษ์ภูมิปัญญา จำนวน 1 คน ตัวแทนจาก วัด/พระสงฆ์ จำนวน 1 คน/รูป ตัวแทนจากโรงเรียน จำนวน 2 คน ตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 3 ชนิด ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บข้อมูลความคิดเห็น ประสบการณ์ และปัญหาที่พบ (2) การจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล วิเคราะห์ร่วมกัน และหาทางออก และ (3) การสังเกตการณ์และบันทึก ภาคนาม เพื่อเก็บข้อมูลพฤติกรรม สภาพจริง และบรรยากาศในชุมชน การดำเนินการในพื้นที่นั้น ได้มีการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายตามหมวดหมู่ที่กำหนด จัดเวทีสนทนากลุ่มร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน ตามแนวคิดพลังบวร และบันทึกข้อมูลทั้งจากการสังเกต การสนทนา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2568 แล้วนำเอกสารข้อมูลที่ได้มา วิเคราะห์เนื้อหา จัดหมวดหมู่ข้อมูล แยกประเด็นหลัก ปัญหา ความต้องการ และแนวทางแก้ไข นำเสนอผล ในรูปแบบ บรรยายเชิงพรรณนา สังเคราะห์ข้อมูล แล้วนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้า

ภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาวมีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีคุณค่าหลายมิติ โดยเริ่มต้นจากการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้าน 13 คน ในปี พ.ศ. 2518 เพื่อสร้างรายได้เสริมจากการเกษตร และได้พัฒนาฝีมือจนเป็นที่ยอมรับในปี พ.ศ. 2523 จุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ การได้รับพระราชานุญาตจาก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ผ่านการประสานงานของ ม.ล.มณีรัตน์ บุนนาค ส่งผลให้กลุ่มได้รับการสนับสนุนทั้งด้านอุปกรณ์ วัตถุดิบ และองค์ความรู้ จนเกิดการพัฒนาเป็นผ้าขาวม้าลาย ตารางหมากรุกขนาดกว้าง 1 นิ้ว ซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน และเข้าสู่ยุคเรืองสูงสุดในช่วงปี พ.ศ. 2538-2539 อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากถึงแก่อนิจกรรมของ ม.ล.มณีรัตน์ บุนนาค ในปี พ.ศ. 2543 การสนับสนุนได้ลดน้อยลงและขาดความต่อเนื่อง ส่งผลให้กิจกรรมการทอผ้าเริ่มซบเซาลง

1.1 สภาพปัจจุบันนั้น มีช่างทอผ้าประจำที่ยังคงทำงานอยู่เพียง 2-3 คน ซึ่งล้วนเป็นผู้สูงอายุ (70-84 ปี) และมีปัญหาสุขภาพ การผลิตไม่ต่อเนื่อง ทำเฉพาะเมื่อมีคำสั่งซื้อ และเครื่องมือส่วนใหญ่เก่าและชำรุด

1.2 ปัญหาหลักในตอนนี้ คือ การขาดผู้สืบทอดอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจ เพราะมองว่าเป็นงานหนัก รายได้น้อย และไม่ทันสมัย นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านเศรษฐกิจและการตลาด เช่น ต้นทุนวัตถุดิบสูง การแข่งขันที่รุนแรงจากผ้าทอเครื่องจักรราคาถูก และขาดช่องทางการตลาดที่แน่นอน เป็นต้น รวมถึงปัญหาการขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่องและเป็นระบบจากหน่วยงานภาครัฐหลังสิ้นยุคของพระราชินูปถัมภ์

1.3 ความต้องการของชุมชนนั้น ชุมชนมีความต้องการเร่งด่วนในการสร้างผู้สืบทอดและบันทึกองค์ความรู้จากผู้รู้รุ่นสุดท้าย รวมถึงต้องการการสนับสนุนด้านวัตถุดิบและเงินทุน การพัฒนาการตลาด และการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายและทันสมัย การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้และพิพิธภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม และการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องจากภาครัฐ

2. กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสมโดยบูรณาการผ่านแนวคิดพลังบวร

จากการวิจัยพบว่ากระบวนการดั้งเดิมที่อาศัยการถ่ายทอดแบบปากต่อปากไม่เพียงพออีกต่อไป นวัตกรรมทางสังคมในบริบทนี้หมายถึงการปรับปรุงและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้มีชีวิตและตอบโจทย์คนยุคใหม่โดยไม่ทำลายเอกลักษณ์เดิม กระบวนการที่เหมาะสมต้องบูรณาการพลังบวร เป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก โดยแต่ละภาคส่วนมีบทบาทดังนี้

2.1 บ้าน/ชุมชน เป็นเจ้าของและผู้สืบทอดภูมิปัญญาโดยตรง เป็นฐานหลักในการผลิต พัฒนาผลิตภัณฑ์ และจัดตั้งระบบการผลิต

2.2 วัด เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และกิจกรรมของชุมชน ปลุกฝังคุณค่าทางจิตใจ และสามารถเป็นพื้นที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์

2.3 โรงเรียน เป็นหน่วยงานหลักในการสร้างคนรุ่นใหม่ โดยการบูรณาการการทอผ้าเข้ากับหลักสูตร ท้องถิ่นอย่างจริงจัง และใช้เทคโนโลยีสร้างสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

2.4 ราชการ/หน่วยงานภายนอก กำหนดนโยบายและจัดสรรงบประมาณที่ต่อเนื่อง เป็นผู้ประสานงานหลัก สนับสนุนการพัฒนาตลาด การจัดหาแหล่งทุน และการประชาสัมพันธ์

กระบวนการนี้เน้นการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การสร้างคลังความรู้ดิจิทัล การใช้ซอฟต์แวร์ออกแบบลวดลาย การตลาดผ่านช่องทางตลาดออนไลน์ และโซเชียลมีเดีย เป็นต้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและขยายการเข้าถึง

3. การเสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรในการขับเคลื่อนโครงการ

ปัจจุบันชุมชนมีพื้นฐานความร่วมมือของพลังบวรที่ดีอยู่แล้ว แต่ยังขาดการบูรณาการในเรื่องการทอผ้าขาวม้าอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งเพื่อความยั่งยืน จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน มีโครงสร้างการทำงาน และบทบาทที่ชัดเจน มีระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีการแบ่งปันทรัพยากรและความเชี่ยวชาญ มีการติดตามและประเมินผล และมีผู้นำที่เข้มแข็ง แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายอย่างเป็นระบบประกอบด้วย

3.1 การจัดตั้งคณะกรรมการพลังบวรเพื่อการอนุรักษ์ผ้าขาวม้าอย่างเป็นทางการ เพื่อกำหนดนโยบาย ประสานงาน และขับเคลื่อนการดำเนินงาน

3.2 การพัฒนาแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการระยะยาว เพื่อกำหนดทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน และวัดผลได้

3.3 การพัฒนาระบบการสื่อสารและประสานงาน ผ่านช่องทางที่หลากหลายทั้งการประชุม อย่างเป็นทางการและใช้เครื่องมือสื่อสารออนไลน์

3.4 การจัดตั้งและบริหารกองทุนร่วม เพื่อสร้างความยั่งยืนทางการเงินโดยระดมทุนจากหลายแหล่ง

3.5 การเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก เช่น สถาบันการศึกษา ภาครัฐกิจ และเครือข่ายผ้าทออื่น ๆ เป็นต้น เพื่อนำองค์ความรู้และทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุน

3.6 การสร้างระบบติดตามและประเมินผล เพื่อให้สามารถปรับปรุงการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูที่ยั่งยืน เพราะทำให้เกิดความเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการสนับสนุนทรัพยากรที่หลากหลาย เกิดการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ อย่างเป็นระบบ มีตลาดรองรับและมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง และสามารถแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากงานวิจัย เรื่องกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาวผ่านการบูรณาการพลังบวร ผู้วิจัยสามารถนำอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าของชุมชนบ้านปะขาว พบว่า วิกฤตการณ์การสืบทอดภูมิปัญญาในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยที่ชี้ชัดว่าภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าบ้านปะขาวกำลังเผชิญกับวิกฤตการขาดผู้สืบทอดอย่างรุนแรง โดยผู้รู้ที่เหลืออยู่เป็นผู้สูงอายุ และคนรุ่นใหม่ขาดความสนใจนั้น สอดคล้องกับปรากฏการณ์การเลือนหายของมรดกทางวัฒนธรรม

ที่จับต้องไม่ได้ในหลายพื้นที่ทั่วโลก ทั้งนี้เป็นเพราะกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ ได้ลดทอนคุณค่าและความสำคัญของอาชีพดั้งเดิมที่ต้องอาศัยทักษะฝีมือและใช้เวลานาน แต่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจไม่สูงนัก ปัญหาที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิลันลน์ ปุณณฺยประภา และคณะ (2561) ที่พบว่าปัญหาการสืบทอดผ้าทอไทยพวนเกิดจากการที่ผู้ถ่ายทอดมีจำนวนน้อยและเป็นผู้สูงอายุ ในขณะที่เยาวชนไม่ให้ความสนใจ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ธนิตา แผลมฉลาด (2563) ที่พบว่าปัญหาอย่างหนึ่งของการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ คือ ลวดลายผ้าแบบดั้งเดิมไม่สามารถดึงดูดกลุ่มลูกค้าคนรุ่นใหม่ได้ และงานวิจัยของ ชนิสราม หัตถนไพศาล (2565) ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสนับสนุนด้านการตลาดเพื่อสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้ประกอบการ วิกฤตการณ์นี้จึงไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลสะท้อนจากแรงกดดันภายนอกที่ทำให้คนรุ่นใหม่ต้องเลือกประกอบอาชีพที่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้มากกว่า ดังนั้น การแก้ไขปัญหาก็ไม่สามารถมุ่งเน้นที่การถ่ายทอดทักษะเพียงอย่างเดียว แต่ต้องสร้างระบบนิเวศทางเศรษฐกิจและสังคมที่เอื้อให้ภูมิปัญญานั้น สามารถสร้างรายได้และเป็นอาชีพที่น่าภาคภูมิใจได้จริง

2. กระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าชาวมาของชุมชนบ้านปะขาว โดยบูรณาการผ่านแนวคิดพลังบวร พบว่านวัตกรรมทางสังคมและพลังบวรในฐานะกลไกการฟื้นฟูที่ยั่งยืน นำเสนอว่านวัตกรรมทางสังคมผ่านการบูรณาการพลังบวรเป็นกระบวนการที่เหมาะสมที่สุดในการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าชาวม่านนั้น เป็นการยืนยันถึงความสำคัญของการปรับตัวและการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม นวัตกรรมทางสังคมในที่นี้ไม่ได้หมายถึง การละทิ้งของเดิม แต่คือการปรับปรุงและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้มีชีวิตและตอบสนองต่อความต้องการของคนยุคใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตร กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2564) ที่มองว่านวัตกรรม คือ เป็นการสร้างทางเลือกที่ช่วยให้การใช้ประโยชน์ในสังคมปัจจุบันได้สะดวกสบายขึ้นโดยไม่ทำลายล้างคุณค่า หรือรากเหง้าเดิม การใช้กลไกพลังบวรซึ่งมีรากฐานจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เป็นการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมในสังคมไทยมาใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน ทั้งนี้เป็นเพราะสถาบันบ้าน วัด โรงเรียน และราชการเป็นสถาบันหลักที่คนในชุมชนให้ความไว้วางใจและมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น การดึงเอาจุดแข็งของแต่ละสถาบันมาทำงานร่วมกัน (บ้านเป็นฐานการสืบทอด วัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรม โรงเรียนเป็นแหล่งสร้างคนรุ่นใหม่ และราชการเป็นผู้สนับสนุน) จึงเป็นการสร้างพลังทวีคูณที่ทำให้การขับเคลื่อนมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนมากกว่าการดำเนินการโดยภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่งเพียงลำพัง ซึ่งสอดคล้องกับแบบจำลอง PATTRARUJ Model ที่สังเคราะห์ขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการพลังบวรเป็นองค์ประกอบตั้งต้นที่จะนำไปสู่การดำเนินงานในองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งการจัดการความรู้ การใช้เทคโนโลยี การฟื้นฟูและการสร้างเครือข่าย จนบรรลุเป้าหมายความยั่งยืนในที่สุด

3. เสริมสร้างเครือข่ายพลังบวร ในการขับเคลื่อนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้าชาวมาของชุมชนบ้านปะขาวนั้น ความสำคัญของเครือข่ายที่เข้มแข็งและการจัดการอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัย

ได้เน้นย้ำว่า แม้จะมีแนวคิดและเครื่องมือที่ดีเพียงใด แต่หากขาดเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง และการจัดการที่เป็นระบบ การดำเนินงานก็ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน ปัญหาการสนับสนุนที่ไม่ต่อเนื่องจากภาครัฐและการทำงานแบบแยกส่วนที่พบในอดีต เป็นบทเรียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างกลไกการประสานงานภายในเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพ ข้อเสนอในการจัดตั้งคณะกรรมการพลังบรรดาเป็นทางการ การจัดทำแผนแม่บทร่วมกัน และการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียน ล้วนเป็นแนวทางในการสร้างความเป็นสถาบันให้กับการทำงานของเครือข่าย เพื่อลดการพึ่งพิงตัวบุคคลหรือนโยบายที่เปลี่ยนแปลงบ่อย และสร้างความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งยังต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับภาคภายนอก ทั้งสถาบันการศึกษาเพื่อการวิจัยและพัฒนา ภาครัฐกิจเพื่อการตลาด และชุมชนท้องถิ่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องอาศัยการหาภาคีความร่วมมือเพื่อนำองค์ความรู้และทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาต่อยอด ดังนั้น ความสำเร็จในการฟื้นฟูการทอผ้าขาวม้าบ้านปะขาว จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการทอผ้าเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างและบริหารจัดการเครือข่ายความร่วมมือที่ซับซ้อน เพื่อระดมพลังและทรัพยากรจากทุกภาคส่วนมาใช้ในการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ร่วมกันให้เป็นจริง

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการวิจัย คือ การสังเคราะห์ PATTRARUJ Model ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบสำหรับการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าอย่างยั่งยืน แบบจำลองนี้แสดงให้เห็นกระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย 9 องค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

P - Positive Power Integration (การบูรณาการพลังเชิงบวก) การทำงานร่วมกันของบ้าน วัด โรงเรียน และราชการเป็นรากฐานสำคัญ

A - Arts and Cultural Preservation (การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม) การรักษาเอกลักษณ์ ลวดลาย และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของผ้าขาวม้า

T - Traditional Knowledge Documentation (การจัดทำเอกสารภูมิปัญญาดั้งเดิม) การบันทึกความรู้จากผู้รู้รุ่นสุดท้ายอย่างเร่งด่วน เพื่อป้องกันการสูญหาย

T - Technology-Enhanced Learning (การเรียนรู้ที่เสริมด้วยเทคโนโลยี) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการสร้างสื่อและแพลตฟอร์มการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

R - Resource Management and Development (การจัดการและพัฒนาทรัพยากร) การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ การเงิน และกายภาพอย่างมีประสิทธิภาพ

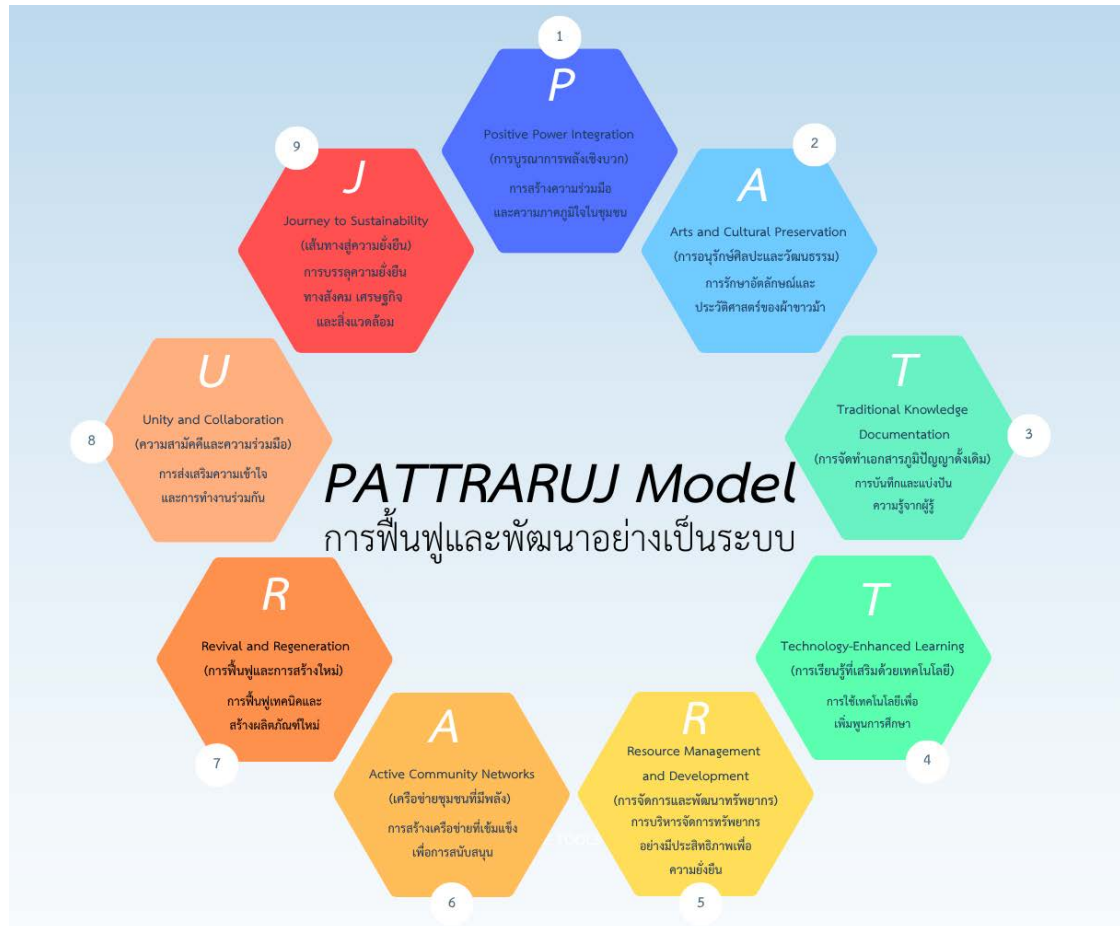
A - Active Community Networks (เครือข่ายชุมชนที่มีพลัง) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งทั้งภายในและภายนอกชุมชน

R - Revival and Regeneration (การฟื้นฟูและการสร้างใหม่) การฟื้นฟูเทคนิคดั้งเดิมควบคู่ไปกับการสร้างผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ยุคสมัย

U - Unity and Collaboration (ความสามัคคีและความร่วมมือ) การสร้างความเข้าใจร่วมกัน การแบ่งปัน และการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ

J - Journey to Sustainability (เส้นทางสู่ความยั่งยืน) การมุ่งสู่เป้าหมายความยั่งยืนครบทุกมิติ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 2 PATTRARUJ Model

แบบจำลอง PATTRARUJ ที่สังเคราะห์ขึ้น ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่บูรณาการทฤษฎีนวัตกรรมทางสังคมเข้ากับแนวคิดพลังบวรอย่างเป็นรูปธรรม โดยให้กรอบการดำเนินงานที่ชัดเจนและครอบคลุมทุกมิติ ตั้งแต่การวางรากฐานด้านความร่วมมือ การจัดการความรู้ ไปจนถึงการสร้างความยั่งยืน ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่มักมุ่งเน้นเพียงมิติใดมิติหนึ่ง การเสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรให้ทำงานอย่างเป็นระบบผ่านการจัดตั้งคณะกรรมการและแผนแม่บทระยะยาว จะช่วยแก้ปัญหาการสนับสนุนที่ไม่ต่อเนื่องจากภาครัฐ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่พบในการวิจัยครั้งนี้

สรุป

การวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านปะขาว พบว่า ภูมิปัญญาดังกล่าว มีประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์อันทรงคุณค่า กำลังอยู่ในภาวะวิกฤตเสี่ยงต่อการสูญหาย ปัญหาหลักเกิดจากการขาดผู้สืบทอด การแข่งขันทางการตลาด และการขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง ชุมชนมีความต้องการในการฟื้นฟูอย่างเร่งด่วน โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด และการสนับสนุนอย่างเป็นระบบจากทุกภาคส่วน การวิจัยได้พัฒนากระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เหมาะสม โดยมีหัวใจสำคัญ คือ การบูรณาการพลังบวร เป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก เพื่อเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์จากจุดแข็งของแต่ละภาคส่วนอย่างเต็มศักยภาพ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ คือ PATTRARUJ Model ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบ 9 องค์ประกอบ สำหรับการวางแผนและดำเนินงานฟื้นฟูภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน การจะทำให้การอนุรักษ์ประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องเสริมสร้างเครือข่ายพลังบวรให้มีความเข้มแข็ง ทำงานอย่างมีเป้าหมายร่วมกัน มีโครงสร้างและแผนงานที่ชัดเจน ก่อนที่มรดกทางวัฒนธรรมนี้จะสูญหายไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ระดับนโยบาย จังหวัดอ่างทองควรบรรจุการอนุรักษ์และฟื้นฟูผ้าขาวม้าบ้านปะขาวเป็นวาระสำคัญในแผนพัฒนาจังหวัด โดยจัดสรรงบประมาณสนับสนุนที่ต่อเนื่อง และจัดตั้งกลไกประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรม พัฒนาชุมชน ศึกษาธิการ ท้องเที่ยว เพื่อให้การทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ควรเร่งดำเนินการสนับสนุนการจัดทำคลังข้อมูลดิจิทัล และพิจารณาการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เช่น การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

1.2. ระดับพื้นที่ ชุมชนและเครือข่ายพลังบวร ควรมีการจัดตั้ง คณะกรรมการพลังบวรเพื่อการอนุรักษ์ผ้าขาวม้าอย่างเป็นทางการ เพื่อขับเคลื่อนแผนงานร่วมกัน โดยมีเป้าหมายเร่งด่วน คือ การบันทึกองค์ความรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังเหลืออยู่ และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าขาวม้าที่วัดสระแก้ว เพื่อเป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้และจัดแสดงผลงาน โรงเรียนวัดสระแก้ว (รุ่งโรจน์ธนกุลอุปถัมภ์) ควรพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทอผ้าให้มีความต่อเนื่องและน่าสนใจสำหรับเยาวชน

1.3 ระดับปฏิบัติงาน สร้างเครือข่าย ใช้เทคโนโลยี พัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ สร้างช่องทางการตลาด วิจัยระยะยาวเพื่อประเมินผลและปรับปรุงแนวทาง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อช่วยในกระบวนการผลิตบางขั้นตอน เช่น การออกแบบลวดลาย หรือการเตรียมเส้นด้าย เป็นต้น เพื่อลดภาระและเพิ่มประสิทธิภาพ โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของการทอมือไว้

2.2 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อนำ PATTRARUJ Model ไปทดลองใช้ในบริบทของชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่น ๆ เพื่อประเมินประสิทธิผลและปรับปรุงแบบจำลองให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.3. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกลยุทธ์การตลาดและการสร้างแบรนด์ของชุมชนทอผ้า ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและต่างประเทศ เพื่อถอดบทเรียนและนำมาประยุกต์ใช้กับผ้าขาวม้าบ้านปะขาว

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตร กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานส่งเสริมการเกษตร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ชนิสรา มัทธนาไพศาล. (2565). มุมมองผู้ประกอบการผ้าทอพื้นถิ่นของชาติพันธุ์ต๋อนนโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้และสวมใส่ผ้าไทยที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา จังหวัดราชบุรี (สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนิดา แผลมฉลาด. (2563). การพัฒนาตลาดผ้าขาวม้าทอมือเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ด (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปิลันต์ ปุณฺณประภา และคณะ. (2561). ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อภูมิปัญญาและการสืบทอดผ้าทอไทยพวนบ้านใหม่ จังหวัดนครนายก. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 6(1), 159-168.
- อีชีโอ มานซีนี. (2561). *เราต่างเป็นนักออกแบบ: การออกแบบนวัตกรรมทางสังคม*. (รติ ธนสุขถาวร, ผู้แปล). นนทบุรี: อินีเครือข่ายนวัตกรรมสากล.
- Chambers, R. (2017). *Can We Know Better?: Reflections for Development*. Rugby: Practical Action Publishing.
- Chaskin, R. J. (2001). *Building Community Capacity*. New York: Aldine de Gruyter.
- Mulgan, G. (2006). *Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated*. Oxford: Skoll Centre for Social Entrepreneurship.
- Murray, R., Caulier-Grice, J., & Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. London: The Young Foundation & NESTA.